

ODREĐENJE ODNOSA FILOZOFIJE I PEDAGOGIJE U DJELU ALBERTA BAZALE

JOSIP MARINKOVIĆ

(Zagreb)

UDK 1:37.013

Izvorni znanstveni članak

primljen: 20.6.1988.

Ono što u traganju za duhovnom baštinom Alberta Bazale posebno upada u oči to je njegov pedagoški angažman. Albert Bazala je filozof koji je kao filozof duboko pedagoški angažiran. On je sam desetljećima pedagog filozofije, autor je naše prve povijesti filozofije, štiva koje je gotovo nekoliko generacija uvodilo u filozofsko mišljenje, povijest filozofije dakle koja se može i mora promatrati i kao didaktički materijal, a to znači s pedagoške točke gledišta. Albert Bazala autor je i relativno opširne rasprave o nastavi filozofije u školi pa je po tome koliko mi je poznato, prvi naš autor koji piše o onom što mi danas zovemo metodikom nastave filozofije,¹ dakle o onom što pripada sferi pedagogije filozofije. U svojoj je političkoj filozofiji angažiran idejom nacionalnog prosvjećivanja. I konačno, u pretres njegova filozofiranja ulazi i sama ideja prosvjete.

Za njega je prosvjetni čin čin odgoja i obrazovanja, kako to u svojoj raspravi »o ideji prosvjete« izlaže »revolucionarni čin«, čin izmjene svijeta, najviši oblik mogućeg ljudskog angažmana.

Na sve ovo podsjećamo stoga da bi smo učinili očitim kako se filozof koji se toliko bavi pedagogijom, i kao praksom svog djelovanja i njenom teorijom kao što je to slučaj u djelu Alberta Bazale, mora suočiti s jednim od temeljnih pitanja i pedagogije same i filozofije, a to je pitanje njihova međusobnog odnosa. Taj odnos koliko je presudan za strukturiranje pedagoške teorije toliko je presudan i za iskaz o biti same filozofije. Ključne misli o tom odnosu iznio je Albert Bazala u »Uvodnoj riječi« raspravi Stevana Patakija »Problemi filozofijske pedagogije« izdane u Zagrebu 1933. Njima međutim u izvjesnom smislu prethode ideje iznijete već ranije u raspravi »Filozofija u srednjoškolskoj nastavi s osobitim obzirom na gimnazije« tiskanoj 1906.

Ovih se ideja prisjećamo u duhovnoj situaciji u kojima je odnos filozofije i pedagogije ponovo aktualna tema i pedagoških i filozofskih rasprava. Ono što taj odnos priziva u pretres jest kriza odgoja u kojoj jesmo, ali dakako i kriza teorije o njemu. Da li je pedagogija moguća kao znanost? Ako je moguća, koji je njen odnos prema filozofiji? Ako je i kao znanost vezana uz filozofiju, da li se ta veza iscrpljuje u teoriji odgoja ili se ona odnosi i na samu njenu praksu; što je odgojni čin kao kulturni fenomen i u čemu je biće učiteljstva u tom činu – pitanja su o kojima Bazala postavlja svoje teze, koje, rekospo, ponovo dobivaju na aktualnosti.

Svoju osnovnu tvrdnju o tom odnosu Bazala na lapidaran način formulira na kraju spomenute »Uvodne riječi«: »Bez filozofijske koncepcije nema prosvjetnog sistema«. ² Drugim riječima, svaki sustav prosvjetnog djelovanja, znao on to o sebi ili ne, već samim sobom svjedoči o odnosu društvene svijesti prema onom što se smatra obrazovnom vrijednošću, s jedne strane, i prema onom za što se drži da bi trebalo ostvariti odgojnim nastojanjem. To pak što se pretpostavi kao obrazovni ideal i što se uzimlje kao ono čemu odgojno nastojanje treba težiti predstavlja filozofsko iskazivanje. To iskazivanje filozofije kroz sustav prosvjete autentična je filozofija zajednice ili naprosto vlasti koja nastupa kao njen predstavnik. Ono što neka zajednica drži vrijednim, ideal čovjeka onakovog kakav bi trebao postati, i budućnosti kakova se zamišlja da bi se trebala realizirati ne razaznaje se po tome što vlast o sebi govori da jest ili da želi biti, nego iz onog kako, na koji način i po kojim vrijednosnim idealima organizira sustav prosvjete. Duh se političkog sistema legitimira školstvom, idejom njenog sustava.

Pedagogija je dakle najuže vezana s filozofijom i filozofija po tome nosi suodgovornost za odgoj s njom. Bijeda pedagogije svjedoči i o bijedi filozofije. »Intimna veza između filozofijskog duha i smisla, u jednu, i pedagogijskog utjecaja, u drugu ruku, čini posve razumljivim to da se pedagogijska teorija kulturno-historijski paralelno razvija s nazorom na svijet i život. Historija pedagogije u glavnim je potezima pandan historiji filozofije. I nije čudo da je pedagogija posljednjih decenija proživjela gotovo sve faze kojima je prošla i filozofija«. ³

Odgojno nastojanje pretpostavlja neku, kako Bazala kaže »organizatornu ideju« prema kojoj će se u pravi razmjer staviti ljudski darovi i snage. U tome je, kaže Bazala, srodnost uzgojne funkcije s filozofijskom žicom, jer kao što ova druga provodi sintezu duhovnog sadržaja, stvarajući »jedinstvo znanja i htijenja« u ideji, u ocrtanom naziranju na svijet i život to ona prva u živom čovjeku razvija zaokruženu potpunost interesa, ostvaruje proporcionalnost razvitih sila i provodi izrazitu, jedinstvenu ustavnost lične koncentracije«. ⁴

Ono što u prvom redu povezuje filozofiju s odgojem to je osnovna ideja po kojoj se odgoj organizira s obzirom na težnju da realizira pretpostavljeni ideal čovjeka.

Razvijajući tako svoju misao Bazala energično odbacuje tezu o kraju filozofske pedagogije, odnosno tezu o »pedagogiji bez filozofije«. (Kretzschmar) »Osjećaj neke nemoći, da se u pitanjima naziranja na život zauzme odlučno stajalište, kao i želja ukloniti se sporovima, koji se samim dokaznim postupkom logike ne dadu riješiti, to je ono što je, po Bazalinom shvaćanju, dovelo do ideje o jednoj pedagogiji koja bi se utemeljila bez filozofije, kao neka »čista nauka«. Takova bi pedagogija bila, kako Bazala kaže, 'uzgojna tehnika' koja slično tehnici materije 'prirodu svladava pokoravajući se njenim zakonima', uzgojni rad svodio bi se na metodizam koji ili precjenjuje

¹ »Filozofija u srednjoškolskoj nastavi s osobitim obzirom na gimnazije«, Nastavni vjesnik, XIV 1906.

² Isto, str. IV.

³ »Uvodna riječ« knjizi S. Patakija »Problemi filozofijske pedagogije« Zagreb 1933, str. IV.

⁴ Isto, str. III.

didaktički postupak ili se gubi u psihologizmu neodređena razvijanja«. Sve je to, po Bazalinu mišljenju »uzaludno trudenje da se pedagozijska funkcija pretvori u samo znanje i obilaženje osnovnog značaja njezina, koji ne dopušta da se utjecanje na mladi život naprosto odvoji od umjetničko-stvaralačke zamisli koja se vezuje na nazi-ranje na svijet i život«. ⁵

I na drugom mjestu: »Načelno raspravljanje o odnosu pedagogije i filozofije, koliko je u stvari važno, toliko je i po vremenu potrebno, kako bi se trajno držalo pred očima da samo veza obrazovanja sa filozofijskom koncepcijom uzgojnu funkciju uzvisuje do stvaranja čovjeka, a uzgojne institucije čini onim, što od njih Komenski traži da budu – officina humanitatis«. ⁶

Iako prema tezi o obrazovanju i obrazovnim institucijama kao »officini humani-tatis« možemo u izvjesnom smislu biti i rezervirani, nedvojbeno je da Bazala, upoznat s tendencijom ustrojavanja pedagogije bez filozofije, čvrsto stoji na stanovištu njihove neraskidive veze i u dijalozima koji se oko tih pitanja vode svojim stajalištem potkrepljuje tezu o ponovnom aktualiziranju filozofske pedagogije. Bazalina odredba odnosa pedagogije i filozofije ne iscrpljuje se međutim samo na određivanju cilja odgoja. Za razliku od Patakija, koji upletenost filozofije u probleme odgoja ograničava na pitanje tzv. pedagoške teleologije, metapedagogije ili, nazovimo je tako, filozofiju pedagogije, dok upletenost filozofije u samo zbivanje odgojne prakse nema u svom vidokrugu, ⁷ dotle njegov učitelj Bazala taj ključni element odnosa pedagogije i filozofije vidi sasvim drugačije. »Sva obuka – kaže Bazala⁸ – treba da bude prožeta dubokim shvaćanjem života narodnog i njegovih potreba a do toga shvaćanja može doći samo po filozofiji 'in sensu cosmico'. Takova je filozofija srce organizma školskog pa o jačini, živosti i ritmu kucaja zavisi život škole i njezin uticaj na život narodni«.

Filozofija je dakle upletena u obrazovanje ne samo kao oblast promišljanja biti i svrhe odgoja nego i kao sama odgojna praksa u konkretnosti njena zbivanja. Stoga nazor što se u etabriranoj pedagogiji u nas promiče, a po kojem se filozofija odgoja zamišlja kao sfera koja s konkretnom praksom pedagoškog djelovanja nema više nikakove bitne veze, za Bazalu je neprihvatljiv.

»Ako se onda pri tome i zamisli u svoj zadatak, pa prema njemu postavi svoju vlastitu teoriju zajedno s normama koje iz nje proizlaze, 'autonomija' njezina ipak ne može nikad ići tako daleko, te bi bila desinteresirana na aktivnoj izgradnji pogleda na svijet. To bi značilo uzgojnu funkciju u važnosti njenoj sniziti, kad bi joj se nami-jenilo da naprosto samo sprovodi u život dati ili nađeni svjetonazor a ne da i sama učestvuje u njegovom određivanju«. ⁹

⁵Isto, str. V.

⁶Isto, str. VI.

⁷Usp. S. Pataki, *Problemi filozofijske pedagogije*, Zagreb 1933.

⁸»Filozofija u srednjoškolskoj nastavi s osobitim obzirom na gimnazije«, *Nastavni vjesnik* XVI, 1906, str. 180.

⁹Isto, str. V i VI.

Pedagogija, dakle, nije izvršitelj filozofije, nego je filozofija sama filozofija koja je – kako Bazala kaže – postala živim čovjekom. Pedagoška je svijest prava savjest suvremenog društva, a »kulturni se sistem po bistvu svom održaje u odgoju«.

Tu svoju misao Bazala potkrepljuje pozivanjem na Kricka: »Pedagogija, ako upravo shvatimo njen odnos prema filozofiji nije tek osnovana na filozofiji nego je upravo oživotvorena filozofska misao, ili 'ispitivanje čovjeka i njegova duhovnog svijeta sa stajališta uzgojene misli'«. ¹⁰

I budući da je to tako, da se pedagogija shvaća kao filozofija sama, i učiteljstvo u takovu poimanju odgojnog čina dobiva šansu da bude sudionik duhovnog stvaranja. Po tome »veliki uzgajatelji nisu samo izdavači planova od filozofa preuzetih, oni su sami stvaraoci duha i života«. »Pravi uzgajatelji nisu samo 'učitelji' omladine nego stvaraoci života, nosioci naprednog duha i pripravljači budućnosti«.

Ova šansa pedagogije nije naprosto datost. Ona je tek zadatak. Kao i filozofija i pedagogija ima izgleda da stvara vrijednosti, ali isto tako da ih i iznevjerava. »Taj odnos pedagoške funkcije prema ideji života daje radu uzgajatelja sve odlike umjetničkog djelovanja, dok je bez toga odnosa rad bez prava duha i smisla, a kao zvanje jedva što više no zanat«.

Određujući praksu pedagoškog angažmana kao otvorenu mogućnost dosizanja vrijednosti Bazala stoji direktno suprotno u nas etabliranoj pedagogiji koja, shvaćajući sebe kao autonomnu znanost, svoje opravdanje i vrijednost vidi upravo u tome da znanstveno projektira djelovanje samog odgajatelja čime mu dakako oduzima mogućnost kreativnog djelovanja. Za Bazalu je međutim ono nalik umjetničkom angažmanu, kreativno i znanstveno neodredivo. Samo zbivanje odgoja i određuje Bazala po Willmannu: »Uzgoj se može razumjeti samo tako ako se promatra kao ujedinjenje radnja upravljenih na pojedinca i na društvo – on je uvrštavanje ('Hineinbildung') omladine u zajednički život, a istovremeno je razvijanje ('Herausbildung') vlastite prirode pojedinčeve; uzgojem treba da se nedoraslo pokoljenje osposobi, da uđe u ono, što nalazi, ali i da se stavi u mogućnost da se snažno primi poboljšanja, koje mu se ukazuje«. ¹¹

O vrijednosti tog zbivanja međutim kaže se premalo kad se tvrdi da ono služi životu. Treba zapravo reći da se uzgajanje i život kao duhovno-kulturni bitak međusobno poklapaju. Odgoj je po tome i sam praksa i očitovanje kulture.

U tome djelovanju, pedagogija nije teorija znanja, ali je teorija o sticanju znanja, nije teorija morala, već teorija i uputa moralnog osjećaja i raspoloženja kao osnova moralnog habitusa, nije teorija umjetnosti, ali je teorija o tome kako se umjetnički ukus razvija«. ¹² Sve to ona ne čini kao prenosnik, nego kao sudionik orijentiran i usmjeren idejom čovjeka. Pedagogija progovara o čovjeku i njegovu

¹⁰Isto, str. VI.

¹¹Isto, str. II.

¹²Isto, str. V.

smislu, onom što on jest i što bi trebao postati jezikom pedagoške prakse. Po tome ona i jest, kako to Bazala kaže, »filozofija koja je postala živim čovjekom«.¹³

Sažimajući ono što je izneseno smatramo potrebnim naglasiti da nas Bazaline ideje, bez obzira na to da li su dovoljno opširno elaborirane, vraćaju na sam iskon problema odgoja i da je taj povratak u tradicijama promišljanja odgoja u nas izvanredno aktualan jer djelujemo u duhovnoj situaciji koja se suočila s krahom pedagoške teorije i prakse otuđene od svog filozofskog promišljanja, i to u času kada su pitanja odgoja i obrazovanja postala presudnim pitanjima ne samo kulturnog nego i ekonomskog opstojanja u svijetu koji ubrzanim koracima ponire u sfere znanstvene, tehnološke, civilizacijske revolucije.

ALBERT BAZALA I PROBLEMATIKA ODGOJA

Sažetak

A. Bazala je kao filozof i pedagoški angažiran i to prvenstveno kao pedagog filozofije, zatim kao autor udžbenika (»Povijest filozofije«) i kao filozof odgoja. Odgoj je za njega praksa »revolucionarnog čina«, najviši oblik mogućeg ljudskog angažmana. Svaki je sustav prosvjetnog djelovanja utemeljen na filozofskoj koncepciji i svojom je pedagoškom praksom svjedoči. Pedagogija je stoga usko vezana s filozofijom i upravo joj ta veza omogućuje da bude ono što treba biti. Filozofija je upletena u odgoj ne samo kao oblast promišljanja njegove biti nego i kao osvešćenje odgojne prakse. Sama praksa odgoja nije međutim puko provođenje u filozofiji smišljenih nazora, nego je njihovo stvaralaštvo. Učitelji po tome nisu tek izvršioци tuih zamisli nego su uvijek – ako su doista učitelji – »stvaraoci života, nosioci napredna duha i pripravljači budućnosti.« Po svemu tome pedagogija je u stvari »filozofija koja je postala živim čovjekom«.

ALBERT BAZALA AND EDUCATIONAL PHILOSOPHY

Abstract

Albert Bazala was both a philosopher and an active educator. He taught philosophy, wrote a university textbook (*Povijest filozofije / A History of Philosophy*), and studied the philosophy of education. Education was for him the practice of a »revolutionary act«, the highest form of human involvement.

Any system of educational work is based on a philosophical concept, which it materializes in the educational practice. Pedagogy is therefore very closely linked with philosophy, and it is this link which enables it to be what it needs to be. Philosophy is involved in education not only as a discipline that explores the essence of education but also as one that formulates the conscious rationale of the educational practice. The practice of education itself, however, does not consist in a mere implementation of the principles developed by philosophy: rather, it involves a co-creation of such principles. For this reason, teachers are not just executors of other people's plans – if they are true teachers, they are »creators of life, protagonists of the spirit of progress, and preparers of the future«. In view of all this, pedagogy can be said to be in fact »philosophy that has become living man«.

¹³ Isto, str. III.